EL MÓN AGRARI
a les terres de parla catalana

1

Els paisatges

Les terres de parla catalana contenen una gran diversitat de paisatges agraris, des dels de secà als de regadiu, dels planers als escalonats en feixes, dels del litoral als d'alta muntanya. La pagesia ha estat la gran constructora de paisatges en permanent evolució, en l'adequació dels terrenys o pels canvis de cultius. Al llarg de la història s'han anat ocupant i abandonant terres, artigant, anivellant, desempedregant, assecant aiguamolls, fent-hi arribar l'aigua per regar-les, en un gran esforç fet a fi de conrear-les segons els usos, costums i tècniques de cada moment.

Els paisatges històrics

Comparacions amb el present

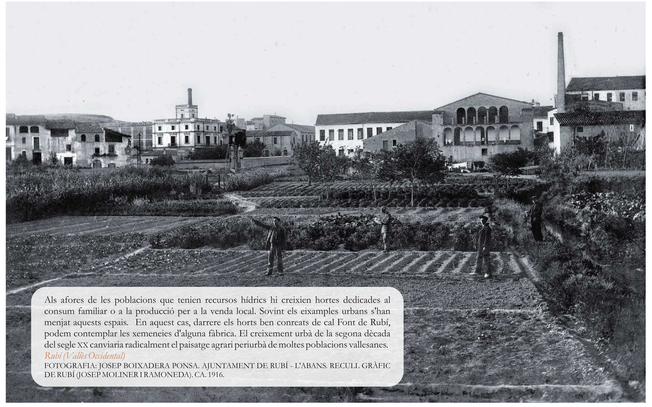

Als afores de les poblacions que tenien recursos hídrics hi creixien hortes dedicades al consum familiar o a la producció per a la venda local. Sovint els eixamples urbans s'han menjat aquests espais. En aquest cas, darrere els horts ben conreats de cal Font de Rubí, podem contemplar les semenceies d'alguna fàbrica. El creixement urbà de la segona década del segle XX canviaria radicalment el paisatge agrari periurbà de moltes poblacions vallesanes.
Rubí (Vallès Occidental)
FOTOGRAFIA: JOSEP BOIXADERA PONSA. AJUNTAMENT DE RUBÍ - L'ABANS: RECULL GRÀFIC DE RUBÍ (JOSEP MOLINER I RAMONEDA). CA. 1916.

Els paisatges de qualsevol zona estan en permanent evolució. L'acció de l'home és bàsica per visualitzar els canvis. Aquest espai del Baix Llobregat dels anys trenta del segle XX mostra un aprofitament del terreny al voltant d'una casa pairal, amb la rompuda del bosc per dedicar-lo a l'agricultura més productiva.
Vallirana (Baix Llobregat)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU AMICS DE VALLIRANA. CA. 1930.

El paisatge correspon al Baix Llobregat, a inicis del segle XXI. Pot comparar-se amb la foto superior. En aquesta s'hi veu que la massa forestal i unes edificacions han envait el terreny que molts anys abans era productiu, senyal que l'agricultura ha perdut l'empenta que tenia. Actualment, el bosc evidencia una manca de gestió de l'home de l'entorn i del paisatge.
Vallirana (Baix Llobregat)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU AMICS DE VALLIRANA. 2004.

La transformació del paisatge amb l'ocupació de sòl agrari pels eixamplaments urbans s'ha donat també en zones turístiques de muntanya, com és el cas del pla d'Esterri d'Àneu, població que, com d'altres de pirinenques, ha experimentat un creixement residencial amb ocupació estacional o de temporada molt significatiu. Alhora, l'agricultura i la ramaderia s'han reduït a xifres testimonials i s'ha elevat a hegemònic el sector serveis
Esterri d'Àneu (Pallars Sobirà)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. CONSELL CULTURAL DE LES VALLS D'ÀNEU - FONS CORBERA. CA. 1920.

Les infraestructures de comunicació viària, com ara les autopistes i autovies, sovint han trossejat l'espai agrari. L'agricultura periurbana no només ha de suportar la pressió urbanística, sinó també la de les xarxes viària i ferroviària. El paisatge agrari de regadiu del Baix Llobregat ha hagut de conviure amb una expansió urbana sense aturador.
Castellví (Sadevant) (Baix Llobregat)
FOTOGRAFIA: CONSORCI DEL PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. 2006.

Les terres fèrtils de regadiu properes a les àrees metropolitanes abasten tradicionalment les grans ciutats de productes hortícoles, com per exemple l'Horta de València o les del delta del Llobregat. Al darrer segle han sofert reduccions importants d'espai sacrificades per l'expansió urbanística i industrial. La seva preservació dependrà de la voluntat política de voler endreçar el país i de la conscienciació social de mantenir un pulmó verd proper que, a més, aporta aliments de qualitat i proximitat.
Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat)
FOTOGRAFIA: CONSORCI DEL PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. 2010.

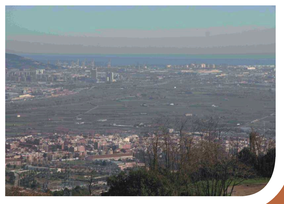

Les planes

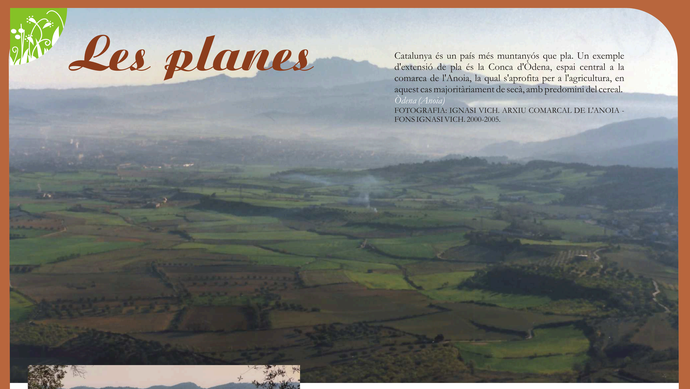

Catalunya és un país més muntanyós que pla. Un exemple d'extensió de pla és la Conca d'Odena, espai central a la comarca de l'Anoia, la qual s'aprofita per a l'agricultura, en aquest cas majoritàriament de secà, amb predomini del cereal.
Odena (Anoia)
FOTOGRAFIA: IGNASI VICH. ARXIU COMARCAL DE L'ANOIA - FONS IGNASI VICH. 2000-2005.

Eivissa és una illa on es troben alguns terrenys plans, aptes per al conreu. Aproximadament la meitat de la superfície de l'Illa és terra per conrear i l'altra és terra no productiva, amb un predomini abassegador del secà respecte el regadiu. Els ametllers florits demostren aquesta perspectiva, tot i que no és pas el producte agrari principal, ja que per hectàrees conreades ho són el cereal i el garrover.
Santa Agnès de Corona - Sant Antoni de Portmany (Eivissa)
FOTOGRAFIA: VICENT RIBAS PRATS «TRULL». INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCS - ARXIU VICENT RIBAS «TRULL». 1995.

Els cereals i la ramaderia són dues activitats que sovint trobem associades, en aquest cas a les terres de secà de la Noguera. A la comarca, els cereals ocupen les dues terceres parts de la superfície cultivada. Els camps queden delimitats per alguns arbres escadussers en rengleres, símbols muts de partions de terres, o de petites clapes de carrasca.
Noguera
FOTOGRAFIA: EDUARD TREPAT I DELTELL. ARXIU FAMÍLIA TREPAT I DELTELL. 2007.

Paisatge de la plana d'Urgell caracteritzat pel conreu extensiu dels cereals, on no hi arriben els regadius, i que ocupa la major part del territori. Amb la plana de Lleida, la de l'Empordà, la del delta de l'Ebre i la del Camp de Tarragona, conforma la zona de terres planes més extensa del Principat.
Urgell
FOTOGRAFIA: IGNASI ALDOMÀ BUIXADÉ. ARXIU FAMÍLIA ALDOMÀ. 2007.

El manteniment, l'augment i la disminució de l'espai agrari ha anat de bracet de les demandes de productes per part del mercat i de la rendibilitat econòmica, entre d'altres. Quan els preus dels productes agraris per circumstàncies diverses han anat a l'alça, cobrint el cost de producció i un guany raonable, s'han ocupat més terres. Podria ser el cas històric del període anterior a l'arribada de la fil·loxera, quan les vinyes van ascendir per les faldes de les muntanyes en forma de feixes margenades. En canvi, quan els preus van per sota o cobreixen escassament les despeses de producció, constantment s'abandonen terres, es tanquen explotacions agràries i pleguen pagesos. La rendibilitat dels conreus és, en gran mesura, la responsable del major o menor grau de conservació dels paisatges agraris i, en el fons, de la bellesa que sempre emergeix d'unes terres ben conreades.

En la major part de les terres de parla catalana l'abandonament de terres agràries és sinònim de passar en pocs anys de l'erm al bosc. Des de la segona meitat del segle XX s'ha produït un creixement continuat de la massa forestal, amb el repte del manteniment del paisatge agroforestal, que depèn de la rendibilitat econòmica dels seus recursos, fins ara baixa. Per altra part, el futur de les terres conreades també depèn de les polítiques agràries i de situacions que sovint es couen a l'altre cap de món, sigui per la producció a costos laborals més baixos, per polítiques de subvenció a l'exportació o per rendibilitats més altes derivades de les característiques dels territoris. En el futur, la conscienciació de la societat serà clau per a mantenir els paisatges agraris a les terres de parla catalana.

L'alta muntanya

El poble d'Encamp al centre de la vista panoràmica de la vall. A Andorra, els canvis succeïts d'un cap a l'altre del segle XX van ser espectaculars, originats pel comerç i el turisme. Han estat aquests dos sectors dominants els que han desplaçat l'economia tradicional basada en l'agricultura i la ramaderia i han transformat els paisatges de les valls andorranes habitades.
Encamp (Andorra)
FOTOGRAFIA: JOSEP ALSINA MARTÍ. ARXIU NACIONAL D'ANDORRA. 1940-1989.

Els paisatges terrassats

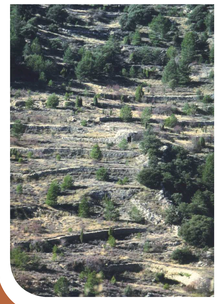

Paisatge de secà, en bancals, al Baix Maestrat. El treball dels margeners al segle XIX implicà guanyar terres al bosc, per a tot tipus de conreus. Entre les marjades s'hi veu la barraca de pedra seca, extreta del mateix terreny. Al segle XX, un cop les feines amb animal es van superar per la mecanització, en molts llocs es va produir l'abandonament posterior de la terra.
El Boixar (Baix Maestrat)
FOTOGRAFIA: QUICO CARRETÉ. FUNDACIÓ EL SOLÀ. S/D.

El paisatge terrassat és una característica de zones muntanyoses que s'ha creat per fer plantacions en feixes de terreny. L'home, sobretot al segle XIX, els féu per guanyar terra per conrear, desempedregant el camp i fent marges. A les terres de parla catalana hi ha força conreus que han aprofitat els terrenys margenats, com ara les oliveres, els garrofers, la vinya i els cítrics. Aquest de la Serra de Tramuntana a l'Illa de Mallorca té la peculiaritat que és vora la mar.
Serra de Tramuntana (Mallorca)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. INSTITUT D'ESTUDIS BALEÀRICS - ARXIU JUAN FRANCISCO RULLAN. CA. 1940.

Els paisatges de regadiu

A la comarca de la Llitera, a la Franja de Ponent en territori aragonés, s'hi troba aquesta plana, curosament treballada en contrast amb el muntanyam pelat com un jonc a banda i banda de la vall. L'aprofitament d'aigua, en aquest cas del canal de Pinyana, fa que estiguem davant una agricultura de regadiu, que arrela la pagesia al territori.
Castillonroi (la Llitera)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU COMUNITAT GENERAL DE REGANTS DEL CANAL DE PINYANA. 1990.

Construcció del sifó d'Albelda a la Llitera (Osca) per a regar. Obra d'enginyeria monumental construïda entre 1908 i 1909, per salvar el desnivell del canal d'Aragó i Catalunya. La longitud de 725 m. amb un diàmetre del tub de 4 m. i un gruix de 20 cm. va significar que en el moment de la construcció es convertís en la major canonada forçada del món.
Albelda (la Llitera)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU CONFEDERACIÓ HIDROGRÀFICA DE L'EBRE. 1910-1919.

Les sínies són màquines per a elevar aigua, emprades sobretot per a treure l'aigua de pous poc profunds. Sovint eren de tracció animal i l'aigua s'utilitzava per al reg de conreus hortícoles. En el cas de la sínia de la foto, prop de Solsona, l'aigua s'extreu d'una sèquia per elevar-la a terres més altes.
Solsona
FOTOGRAFIA: JOSEP M. VICENS. ARXIU COMARCAL DEL SOLSONÈS - FONS JOSEP M. VICENS. 1930-1939.

Comporta de regulació mixta del Canal de Pinyana a Alguaire. L'àrea regada pel canal de Pinyana, a la part oriental del Segrià, comprèn els termes municipals de la Portella, Benavent de Segrià i Torreserona, i part dels de Castillonroi (Osca), Alfarràs, Almenar, Alguaire, Vilanova de Segrià, Corbins, Rosselló, Torrefarrera, Alpicat, Lleida, Alcarràs i Torres de Segre.
Alguaire (Segrià)
FOTOGRAFIA: FERNANDO SOLER ROPERO. ARXIU COMUNITAT GENERAL DE REGANTS DEL CANAL DE PINYANA. 2000-2009.

En l'àmbit del Parc Agrari del Baix Llobregat es dua a terme una activitat agrària productiva que ofereix, a tocar de casa, uns productes que es caracteritzen per la qualitat i la frescor. La producció d'hortalissa comparteix protagonisme amb la taca urbana en el paisatge del Baix Llobregat (a la fotografia, al Prat de Llobregat). És el que actualment coneixem com a consum de proximitat, en aquest cas proper a l'àrea més densament poblada de Catalunya.
El Prat de Llobregat (Baix Llobregat)
FOTOGRAFIA: CONSORCI DEL PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. 2005.

El canal d'Urgell, majestuós, ple d'aigua del Segre, consta de dos canals —el principal i l'auxiliar— i quatre sèquies. El canal principal agafa l'aigua a Ponts i finalitza el seu recorregut, de 144 km., a Montoliu de Lleida. L'auxiliar agafa l'aigua de la presa de Sant Llorenç de Montgai, ajuntant-se amb el principal a Artesa, en un recorregut de 76 km. Destinat sobretot al regatge, du aigua a diferents municipis de les comarques de l'Urgell, el Pla d'Urgell, la Noguera, el Segrià i les Garrigues. El 1862 entrà en parcial funcionament.
Noguera
FOTOGRAFIA: RAMON GASSIÓ MONICO. CA. 2000.

El reg a manta que es practica en els regadius tradicionals de l'Horta requereix de la perfecta anivellació de la parcel·la. Els cavallons que rebran les plàntules d'hortalisses formen una perfecta alineació que permetrà la pràctica del reg i l'estalvi d'aigua. Les irregularitats en el perímetre de les parcel·les i la seva reduïda grandària impediexen la total mecanització de les feines d'arranjament.
Massalfassar (Horta Nord)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. CENTRE D'ESTUDIS DE L'HORTA NORD. 1985.

El regadiu és la riquesa del Rosselló. Des de l'edat mitjana ha permès domesticar l'aigua dels rius per fer funcionar molins, regar les terres, evacuar les aigües de pluja o assecar els aiguamolls, gràcies a una xarxa de rees i a una acurada organització social. El rec de l'Albera, un dels més ben conservats, segueix sempre en activitat i travessa paisatges de gran bellesa.
Terme de Vinçà (Rosselló)
FOTOGRAFIA: JOAN LLUÍS MAS. ARXIU DE TERRA DELS AVIS. 2008.

Filera i bancal de pomeres de la varietat selecta *pink lady* a la Noguera, amb l'estructura de reg per degoteig.
Els productors d'aquesta varietat es repartiexen entre les comarques de Lleida i la Costa Brava. Més d'un setanta per cent de la producció s'exporta a altres països europeus, com ara Alemanya o el Regne Unit. Diversificant les varietats, aquesta explotació aconseguexi collir durant sis mesos de l'any. En aquests llocs, el paisatge ha quedat definit pels bancals plantats d'altres fruiteres.
Albesa (Noguera)
FOTOGRAFIA: ANNA VILASECA PUIGPELAT. FUNDACIÓ DEL MÓN RURAL – ARXIU PARTICULAR. 2010.

Abans de la plantació, les parcel·les de l'Horta es reguen abundantment per a garantir el bon arrelament de les plantes. La parcel·la es prepara per a ser inundada en la seva totalitat després d'haver tomàs en guaret posteriorment a l'última collita.
Meliana (Horta Nord)
FOTOGRAFIA: VICENT SALES MARTÍNEZ. CENTRE D'ESTUDIS DE L'HORTA NORD. 2002.

El regatge de les finques es féu des de temps antics a base de rees i sèquies, agafant aigua de rius i torrents. En temps dels àrabs, aquests portaren l'enginy de la sínia, per treure aigua dels pous o d'un corrent d'aigua. A les terres catalanes, les sínies eren accionades per mules, rucs i someres que donaven voltes a un pal horitzontal encaixat a un eix vertical que movia una cadena, accionant uns recipients anomenats caraïfols que agafaven aigua del pou per pujar-la a la superfície.
Bellver (Baix Penedès)
FOTOGRAFIA: AUTOR DESCONEGUT. ARXIU DEL CELLER AGRÍCOLA I SECCIÓ DE CRÉDIT DE BELLVEI SCCL. CA. 1960.